

MICHAŁ OŻÓG*

PRAWO RODZICÓW DO WYCHOWANIA DZIECKA
ZGODNIE Z WŁASNYMI PRZEKONANIAM
W ŚWIETLE KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
Z DNIA 2 KWIEŚNIA 1997 R.

UWAGI OGÓLNE

Wychowywanie dziecka wpływa na stosunki społeczne oraz losy zbiorowości państwowych, międzypaństwowych i religijnych. Każda z tych wspólnot przywiązuje duże znaczenie do regulacji z zakresu wychowania dzieci¹. W systemie demokratycznym władze publiczne biorą równocześnie pod uwagę fakt, że dziecko rozwija się i dorasta w rodzinie, która pełni funkcję socjalizacyjną, poprzez przygotowanie dziecka do samodzielnego życia w społeczeństwie. Rodzina jest też środowiskiem, w którym człowiek najczęściej otrzymuje depozyt wiary wraz z określoną wizją życia jednostki ludzkiej. Społeczność międzynarodowa nie pozostaje obojętna wobec tych okoliczności. Akty prawne o zasięgu uniwersalnym gwarantują bowiem rodzicom pierwszorzędną rolę w pełnieniu funkcji wychowawców dziecka. Artykuł 26 ust. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka² określa,

* Mgr, doktorant w Zakładzie Prawa Kościelnego i Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 9, 31-007 Kraków, e-mail: michal.ozog@uj.edu.pl

¹ Jan Krajczyński, „Wychowanie dziecka w prawie kanonicznym, polskim i wspólnotowym,” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 8 (2005): 163.

² Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona dnia 10 grudnia 1948 r. w Paryżu na III Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych.

że rodzice mają prawo pierwszeństwa wyboru rodzaju nauczania dla swoich dzieci. Podobnie przyjęto w art. 18 ust. 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych³ oraz w art. 13 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych⁴. Akty te zobowiązują państwa-strony do zapewnienia rodzicom prawa do wychowania religijnego i moralnego dziecka zgodnie z ich przekonaniami. Z kolei w europejskim systemie ochrony praw człowieka, art. 2 Protokołu nr 1⁵ do Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁶, uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi. Zmiana ustroju politycznego w Polsce w 1989 r. spowodowała konieczność dostosowania krajowego ustawodawstwa do wyżej wymienionych standardów prawno-międzynarodowych w zakresie prawa rodzinnego. Mając na uwadze powyższe wzorce, twórcy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁷, dali wyraz założeniu, zgodnie z którym dziecko powinno funkcjonować w ramach rodziny (art. 18, art. 48 ust. 2 i art. 71). Na podstawie art. 48 ust. 1 oraz art. 53 w zw. z art. 72 ust. 1-3 Konstytucji rodzicom zagwarantowano prawo do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami, przede wszystkim w sferze wychowania, religii i światopoglądu z zastrzeżeniem, że działania wychowawcze mają respektować podmiotowość dziecka i jego prawa, a w szczególności wolność sumienia, wyznania i przekonań⁸. Powyż-

³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych uchwalony dnia 16 grudnia 1966 r. Ratyfikowany przez Polskę dnia 3 marca 1977 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169). Ratyfikowany przez Polskę dnia 3 marca 1977 r.

⁵ Protokół nr 1 do Konwencji sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r., wszedł w życie dnia 18 maja 1954 r. Ratyfikowany przez Polskę dnia 10 października 1994 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175).

⁶ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm. Ratyfikowana przez Polskę dnia 19 stycznia 1993 r.

⁷ Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. (dalej: Konstytucja).

⁸ Helena Babiuch, „Konstytucyjne prawa rodziców w zakresie wychowania dziecka,” w: *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. Mariusz Jabłoński (Wrocław: E-wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, 2014), 180.

sze regulacje (art. 48 ust. 1 i 53 ust. 3 Konstytucji) gwarantują rodzicom pierwszeństwo w zakresie wychowania, kierowania się własnymi przekonaniemami w wykonywaniu funkcji wychowawczych, lecz prawo rodziców nie ma charakteru absolutnego⁹. Podkreśla się, że „to prawo dzieci stanowi jednocześnie granice uprawnień wychowawczych rodziców, którzy te przekonania mają obowiązek uwzględniać”¹⁰. Są to podstawowe założenia relacji między rodzicami a dziećmi, które znajdują rozwinięcie w ustawodawstwie zwykłym. W niniejszym opracowaniu scharakteryzowane zostały przepisy Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. oraz wybranych aktów prawnych, które odnoszą się do kwestii wychowania światopoglądowego dzieci przez rodziców. Przede wszystkim warto rozważyć jak przedstawiają się krajowe regulacje prawne w zakresie stosunków między rodzicami a dziećmi w perspektywie Konwencji o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.¹¹, w której zadeklarowano prawo dziecka do wolności myśli, sumienia i religii (*freedom of thought, conscience and religion*). Do podjęcia takiej refleksji skłania 25. rocznica uchwalenia tego aktu oraz ćwierćwiecze obowiązywania wspomnianej regulacji, które przypadło w dniu 2 września 2015 r. W bieżącym roku upływa taki sam okres czasu od podpisania przez Polskę Konwencji w dniu 26 stycznia 1990 r. Był to miłowy krok w kierunku wprowadzenia tzw. „światowej konstytucji praw dziecka” do krajowego systemu prawnego, która formalnie weszła w życie z dniem 7 lipca 1991 r. Jubileusz to nie tylko czas podsumowań, ale również sposobność do rozpoczęcia dyskusji o stanie praw dziecka w naszym państwie. Jest to tym bardziej uzasadnione faktem, że wspomniana Konwencja powstała z inicjatywy Polski, co podkreślono w uchwale Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 listopada 2014 r. w sprawie ustanowienia 20 listopada Ogólnopolskim Dniem

⁹ Mirosław Nazar, „Ochrona praw rodzinnych,” w: Jerzy Ignatowicz i Mirosław Nazar, *Prawo rodzinne* (Warszawa: LexisNexis, 2010), 52.

¹⁰ Wiesław Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2013), 58.

¹¹ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. W Polsce obowiązuje od 7 lipca 1991 r. (Dz.U. Nr 120, poz. 526 z późn. zm., dalej: Konwencja).

Praw Dziecka¹². Problematyka prawa rodziców do wychowania dziecka zgodnie ze swoimi przekonaniem ściśle wiąże się z wyznaczeniem pozycji prawnej dziecka w sferze wolności sumienia i wyznania.

STATUS PRAWNY RODZICÓW I DZIECI W PROCESIE WYCHOWAWCZYM

Przed rozpoczęciem wykładni przepisów prawnych należy ustalić treść terminu wychowanie. Przez wychowanie należy rozumieć „(...) ogół czynności związanych z oddziaływaniem środowiska przyrodniczego i społecznego na człowieka, kształtujących jego osobowość i trwających przez całe życie (...)”¹³. Wyróżnia się wiele odmian wychowania: ekologiczne, estetyczne, fizyczne, moralne, patriotyczne, seksualne, społeczne, techniczne, umysłowe, alternatywne, rodzinne, a także religijne, laickie¹⁴. Konstytucja RP w art. 48 ust. 1 stanowi, iż rodzice mają prawo do „wychowania” dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Można więc przyjąć, iż uprawnienie rodziców obejmuje wszystkie wyżej wymienione obszary formowania osobowości dziecka. Wyrażono zalecenie, iż wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz przekonania. Polska ustawa zasadnicza przewiduje „prawo” rodziców, nie nakłada zaś wprost obowiązku wychowawczego ciężącego na rodzicach, tak jak przewidziano w Konstytucjach: Włoch (art. 30), Niemiec (art. 6 ust. 2), Estonii (§ 27), Rumunii (art. 44 ust. 1) oraz Słowenii (art. 54)¹⁵. Z kolei w ustawie zasadniczej Ukrainy mowa jest tylko o obowiązku utrzymywania dziecka do czasu osiągnięcia pełno-

¹² M.P. z 2014 r., poz. 1073.

¹³ Czesław Kupisiewicz i Małgorzata Kupisiewicz, „Wychowanie,” w: *Słownik pedagogiczny* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009), 193.

¹⁴ Tamże, s. 193-194.

¹⁵ Paweł Sarnecki, „Uwagi do art. 48 Konstytucji,” w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, red. Leszek Garlicki (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2003), 1. Wiesław Staśkiewicz, *Konstytucje państw Unii Europejskiej* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2011), *passim*.

letności (art. 51)¹⁶. Warto wspomnieć, że art. 79 ust. 2 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r.¹⁷ stanowił, iż obowiązkiem rodziców jest wychowanie dzieci na prawych i świadomych swych obowiązków obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W okresie PRL w literaturze pedagogicznej lansowano pogląd, że wychowanie dzieci należy do partii komunistycznej, a rodzicom przypada rola drugorzędna¹⁸. W takim ujęciu obowiązek wychowania pomija kwestię podmiotowości dziecka, nadmiernie akcentując powinności rodziców względem państwa. W tym kontekście można przyjąć, że twórcy Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. pragnęli podkreślić prymat rodziców w procesie wychowania, co miało istotne znaczenie dla państwa na etapie transformacji ustrojowej, rezygnującego z komunizmu¹⁹. Niemniej jednak truizmem jest założenie, że władze publiczne każdego państwa pragną, aby dziecko było praworządnym obywatelem, świadomym swych obowiązków. Promowanie przez rodziców postaw poszanowania prawa zwykle wywiera pozytywny wpływ na zachowanie dziecka. Pomimo braku *expressis verbis* sformułowanego obowiązku wychowawczego rodziców, nie może budzić wątpliwości, iż na rodzicach spoczywa powinność wychowania własnego potomstwa, także w zakresie przestrzegania prawa i zasad współżycia społecznego. Każde dziecko ma roszczenie do tego, aby było wychowywane. Prawo rodziców należy postrzegać jako element powszechnego obowiązku obywatelskiego wynikającego z treści art. 82 Konstytucji RP²⁰. Zaniedbania w zakresie prawidłowego wychowywania mogą stanowić podstawę do ograniczenia lub nawet pozbawienia władzy rodzicielskiej (art. 48 ust. 2 Konstytu-

¹⁶ Sarnecki, „Uwagi do art. 48 Konstytucji,” 1. Por. Konstytucja Ukrainy. Tłum. Ewa Toczek. (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1999), 46.

¹⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 z późn. zm.

¹⁸ Podaję za Markiem Andrzejewskim: M. Kozakiewicz, „Miejsce rodziny w ogólnospołecznym systemie wychowania,” *Ideologia i Polityka. Miesięcznik poświęcony problemom szkolenia partyjnego* 12 (1976).

¹⁹ Marek Andrzejewski, „Prawo jako czynnik oddziaływania wychowawczego,” w: *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*, t. 4, Maria Dudzikowa, i Maria Czerepaniak-Walczak (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2008), 297.

²⁰ Sarnecki, „Uwagi do art. 48 Konstytucji,” 3.

cji) na podstawie przepisów k.r.o.²¹ Wpojenie dzieciom obowiązków konstytucyjnych (art. 82-86) z pewnością powinno stanowić element wychowania dziecka do życia w społeczeństwie. Twórcy Konstytucji formułują jednak obowiązek rodziców względem dziecka, a nie wobec państwa, co należy uznać za słuszne rozwiązanie, odpowiadające standardom państwa demokratycznego. W myśl art. 48 ust. 1 zd. 2 Konstytucji przyjęto: Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Przepis ten powinien być interpretowany jako nałożenie na rodziców wychowujących dzieci obowiązku uwzględnienia stopnia dojrzałości tych ostatnich, a także ich wolności sumienia i wyznania oraz przekonań. Przepis ten ma zagwarantować równowagę między prawami, które przysługują rodzicom oraz tymi, które przysługują dzieciom²². W pełni podzielam stanowisko, że „(...) rodzice są nie tylko podmiotem prawa do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, lecz również podmiotem zobowiązany do zapewnienia praw i wolności gwarantowanych dzieciom, tj. wolności sumienia i wyznania oraz wolności przekonań, a także prawa do decydowania o sobie w stopniu wynikającym z osiągniętej dojrzałości”²³. Opowiadając się za prawnonaturalną koncepcją praw jednostki, ustrojodawca dał wyraz przekonaniu, iż prawa człowieka nie wynikają z dobrodziejstwa norm prawnych, ani woli rodziców, lecz z samego faktu bycia człowiekiem. Godność człowieka jako źródło praw i wolności stanowi cechę przysługującą każdemu człowiekowi i podlega ochronie, co wynika z art. 30 Konstytucji RP²⁴.

²¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 2082.

²² Piotr Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Warszawa: Wydawnictwo LIBER, 2008), 117.

²³ Monika Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2014), 353-354.

²⁴ Więcej zob. np.: Mirosław Granat, „Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna,” *Państwo i Prawo* 8 (2014): 3 i n.; Krystian Complak, „Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji,” *Przegląd Sejmowy* 5 (1998): 41 i n.

DEKLARACJA DO KONWENCJI A STATUS RODZICÓW I DZIECI

Omawiając status rodziców i dzieci w procesie wychowawczym trzeba wspomnieć o deklaracji strony polskiej do Konwencji o prawach dziecka, w myśl której: „Rzeczpospolita Polska uważa, że wykonanie przez dziecko praw określonych w Konwencji, w szczególności praw określonych w artykułach od 12 do 16 dokonuje się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną”²⁵. Powyższa klauzula stanowi oświadczenie o tym jak państwo rozumie lub zamierza stosować określone przepisy Konwencji. W związku z tym należy ustalić w jaki sposób deklaracja wpływa na pojmowanie relacji między rodzicami a dziećmi w sferze wychowania światopoglądowego w prawie polskim. W literaturze przyjmuje się, iż kraje składające deklarację pragną zachować władzę rodziców, aby dziecko nie mogło samodzielnie zmienić wyznawanej religii²⁶. Wydaje się, że deklaracja dotyczy w większym stopniu praw wymienionych w art. 13 (swoboda wypowiedzi), wolności zrzeszania się (art. 15) oraz prawa do prywatności (art. 16) niż wolności myśli, sumienia i religii (art. 12 ust. 1 oraz art. 16). Swoboda myśli i sumienia ma ściśle wewnętrzny charakter i dopóki owe przekonania nie zostaną uzewnętrznione, dopóty nie podlegają one jakiegokolwiek ocenie prawnej. Wolności sumienia i myśli powszechnie uważane są za prawa absolutne. Ich urzeczywistnienie znajduje wyraz np. w ramach wypowiedzi dziecka na dany temat światopoglądowy, przez co będzie ono korzystać z wolności wypowiedzi. Tak samo, gdy dziecko zapragnie manifestować wyznawane wartości w określonej zbiorowości, np. stowarzyszeniu, powołując się na wolność zrzeszania się. Trzeba bowiem pamiętać, iż wolność sumienia i wyznania nie jest wolnością odizolowaną, gdyż ściśle łączy się z innymi prawami wolnościowymi²⁷.

²⁵ Zastrzeżenia do art. 14 Konwencji zgłosiły również: Bangladesz, Stolica Apostolska oraz Jordania.

²⁶ Adam Łopatka, „Zastrzeżenia do Konwencji o prawach dziecka,” *Państwo i Prawo* 9 (1992): 61.

²⁷ Michał Pietrzak, *Prawo wyznaniowe* (Warszawa: LexisNexis, 2010), 23.

PODMIOTOWOŚĆ DZIECKA W SYSTEMIE PRAWA POLSKIEGO
W PROCESIE WYCHOWAWCZYM

Dziecko stanowi podmiot, wobec którego podejmowane są działania wychowawcze. W polskim systemie prawnym występują dwie definicje legalne terminu dziecko. Art. 1 Konwencji za dziecko uważa osobę w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność²⁸. Z kolei art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka²⁹ stanowi, że w rozumieniu tego aktu prawnego dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności. Z oczywistych względów podmiotowość dziecka w sferze myśli, sumienia i religii może być rozważana od czasu jego narodzin. Zakres praw dziecka nie jest całościowo unormowany w ustawie zasadniczej, ani też w żadnym innym akcie prawnym³⁰. Prawdopodobnie przyczyną takiej sytuacji jest trudność kompleksowego uregulowania praw człowieka, którego osobowość dynamicznie rozwija się w pierwszych osiemnastu latach jego życia. W wyniku dojrzewania formuje się osobowość dziecka, które wypracowuje swój własny światopogląd, ustosunkowuje się do różnych zagadnień religijnych, społecznych, moralnych, etc. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na art. 72 ust. 3 Konstytucji, zgodnie z którym „w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka”. Z przytoczonego przepisu jednoznacznie wynika, iż zakres praw dziecka jest zróżnicowany, na co wskazuje zwrot „w toku ustalania praw dziecka”³¹. Ustalenie zakresu uprawnień przysługujących osobie niepełnoletniej uwarunkowane jest

²⁸ W świetle prawa polskiego zgodnie z art. 10 § 2 zd. 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1960 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 121, dalej: k.c.) małoletni przez zawarcie małżeństwa uzyskuje pełnoletność. Art. 10 § 1 zd. 2 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy stanowi, że z „ważnych powodów” kobieta może zawrzeć małżeństwo za zgodą sądu opiekuńczego.

²⁹ Dz.U. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.

³⁰ Bogusław Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Uwaga nr 5 do art. 72* (Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2008), 368.

³¹ Tamże, 429.

stopniem rozwoju psychofizycznego dziecka. Konstytucja RP zawiera formułę „stopień dojrzałości dziecka”, a Konwencja o prawach dziecka posługuje się zwrotem „rozwijające się zdolności dziecka”. Wydaje się, iż można uznać te klauzule jako synonimiczne³². Wobec braku definicji legalnej wysoce problematyczne jest zagadnienie stopnia dojrzałości dziecka. Ma ono interdyscyplinarny charakter i wykracza poza obręb nauk prawnych, gdyż wymaga odniesienia się do innych dziedzin wiedzy, a w szczególności z zakresu psychologii i pedagogiki.

Na gruncie obecnie obowiązującego prawa można odnaleźć przepisy, które mogą pomóc w dokonaniu ustaleń, od kiedy można traktować dziecko jako dojrzałe do wyrażania zdania w kwestii przekonań religijnych, światopoglądowych. Ukończenie 13 lat istotnie wzmacnia autonomię decyzyjną dziecka w sferze stosunków prawnych z zakresu prawa cywilnego. Wiek ten zapewnia człowiekowi ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Zgodnie z art. 58 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, małoletni który ukończył 13 lat może założyć rachunek oszczędnościowy, chyba że sprzeciwiają się temu rodzice³³. Ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu tkanek i narządów określa wiek powyżej 13 lat, gdy dawca szpiku lub komórek krwiotwórczych krwi obwodowej musi wyrazić zgodę na zabieg, obok zgody przedstawiciela ustawowego i za zgodą sądu opiekuńczego³⁴. Ukończenie 13. roku życia zobowiązuje sąd do uzyskania zgody dziecka na przysposobienie przez przyspasabiającego³⁵ (art. 118 § 1 k.r.o.). Wiek ten uprawnia do złożenia odmowy wyrażenia zgody na pobranie krwi w celu badania (art. 306 k.p.c.)³⁶. Ustawodawca szanuje podmiotowość dziecka, czego wyrazem jest treść art. 118 § 2 k.r.o., w którym wyrażono, iż sąd powinien wysłuchać dziecko, które

³² Marek Bielecki, „Wolność religijna dziecka w kontekście działalności grup destrukcyjnych,” w: *Ius et Fides. Księga Jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin Profesora Jana Świtki*, red. Tadeusz Guz, i Małgorzata Kuć (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2006), 752.

³³ Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 128.

³⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 793.

³⁵ Przy zaistnieniu przesłanek określonych w art. 118 § 3 k.r.o. dopuszczalne jest orzeczenie przysposobienia bez żądania zgody lub wysłuchania dziecka.

³⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 101 z późn. zm.

nie ukończyło 13 lat, jeżeli może ono pojąć znaczenie przysposobienia. Dokonanie zmiany nazwiska dziecka mającego ukończone 13 lat wiąże się z koniecznością uzyskania jego zgody (art. 90 § 1 zd. 2 k.r.o.).

Warto nieco szerzej wspomnieć o prawie dziecka do wypowiedzi w postępowaniu przed organami władzy publicznej. Powyższe uprawnienie ma wyraźne zakotwiczenie w prawie międzynarodowym³⁷. Taki sam cel przyświecał nowelizacji k.p.c. z 2008 roku³⁸, gdyż treść art. 216¹ § 1 i 2 k.p.c. statuuje zasadę, iż sąd w rozpoznawanych w trybie procesu sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka powinien je wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwalają. Sąd stosownie do okoliczności, rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka uwzględni jego zdanie i rozsądne życzenia (art. 216¹ § 2 k.p.c.). Przepis art. 216¹ k.p.c. dotyczy jedynie kwestii ustalania w procesie praw niemajątkowych. Przede wszystkim będzie mieć zastosowanie w kształtowaniu władzy rodzicielskiej w sprawach o rozwód, unieważnienie małżeństwa i separację (art. 425 k.p.c.), ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa i rozwiązanie przysposobienia (art. 453 k.p.c.). Instytucja wysłuchania nie będzie mieć zastosowania w sprawach niemajątkowych rozstrzyganych w procesie, a więc np. w sprawach alimentacyjnych³⁹. Udział dziecka w postępowaniu nieprocesowym regulują przepisy art. 573, 576 oraz 510 k.p.c. Ocena zdolności uczestników do czynności w postępowaniu nieprocesowym oparta jest o kryteria ustalone w procesie⁴⁰. Artykuł 576 § 2 k.p.c. stanowi, iż w postępowaniu nieprocesowym sąd opiekuńczy jest zobowiązany, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwalają, wysłuchać dziecko w sprawach dotyczących zarówno osoby, jak i majątku dziecka. Przepis ten obejmuje m.in. sprawy o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu mająt-

³⁷ Karolina Borkowska, „Prawo dziecka do wypowiedzi w prawie międzynarodowym i krajowym,” *Rodzina i Prawo* 19 (2011): 67-69.

³⁸ Dz.U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1431.

³⁹ Ignatowicz i Nazar, „Treść i wykonywanie władzy rodzicielskiej,” w: Jerzy Ignatowicz i Mirosław Nazar, *Prawo rodzinne* (Warszawa: LexisNexis, 2010), 321

⁴⁰ Jacek Gudowski, „Uwaga 1 do art. 573,” w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, red. Tadeusz Ereciński (Warszawa: LexisNexis, 2009), 189.

kiem dziecka. Dokonana zmiana ustawodawcza zasługuje na pełną aprobatę, gdyż stanowi wyraz realizacji nakazu płynącego z art. 72 ust. 3 Konstytucji RP, który formułuje obowiązek władz publicznych i osób odpowiedzialnych za dziecko do wysłuchania dziecka w toku ustalania jego praw. Wychowanie uwzględniające stopień dojrzałości dziecka oraz jego wolność sumienia i wyznania oraz przekonania powinno wiązać się z obowiązkiem wysłuchania małoletniego dziecka przed podejmowaniem rozstrzygnięć w sprawach dotyczących jego osoby, jeżeli przemawiają za tym warunki indywidualne dziecka⁴¹. To, czy zdanie dziecka zostanie uwzględnione należy rozpatrywać na tle konkretnej sprawy, przyjmując jako kryterium zasadę dobra dziecka⁴². Art. 12 Konwencji o prawach dziecka przewiduje, iż należy zapewnić dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do ich swobodnego wyrażania we wszystkich sprawach, które go dotyczą, natomiast zdanie dziecka powinno być należycie uwzględnione, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. W związku z tym należy w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym zapewnić prawną i faktyczną możliwość przedstawienia stanowiska przez dziecko w sprawie bezpośrednio jego dotyczącej, gdy osiągnie określony stopień dojrzałości. Postępowanie administracyjne w swym podstawowym wzorcu z k.p.a.⁴³ nie przewiduje przepisu analogicznego do art. 216¹ k.p.c. W związku z tym *de lege ferenda* należy postulować, aby w postępowaniu przed organami administracji publicznej nałożony został prawny obowiązek wysłuchania dziecka, tak jak przewidują to przepisy k.p.c. Małoletni, który ukończył 15 lat, może samodzielnie zawrzeć umowę o pracę, a jego przedstawiciel ustawowy może ją rozwiązać. W artykule 25 ust. 2 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry⁴⁴ przewidziano, iż małoletni,

⁴¹ Mariusz Śladkowski, „Uwzględnianie woli dziecka przy wykonywaniu władzy rodzicielskiej”, *Jurysta* 6 (2000): 10.

⁴² Stanisław Bułajewski, Marcin Dąbrowski, „Ochrona dziecka”, w: *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. Marek Chmaj (Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze 2006), 228.

⁴³ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 267 z późn. zm.

⁴⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 464.

który ukończył 16 lat lub nie ukończył 16 lat i jest w stanie z rozważaniem wypowiedzieć opinię w sprawie swego uczestnictwa w eksperymencie medycznym, wyraża na taki udział pisemną zgodę, i jest ona wymagana obok zgody jego przedstawiciela ustawowego. Z kolei art. 4a ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży⁴⁵, stanowi, iż w przypadku małoletniej kobiety, która nie ukończyła 13 lat, do przerwania ciąży wymagana jest zgoda sądu opiekuńczego, a małoletnia ma prawo do wyrażenia własnej opinii. W przypadku kobiety małoletniej i ubezwłasnowolnionej całkowicie wymagana jest pisemna zgoda wyrażona przez jej przedstawiciela ustawowego. Po osiągnięciu wieku 13 lat wymagana jest również pisemna zgoda kobiety. Przy spełnieniu wymogów z art. 10 § 1 zd. 2 k.r.o., kobieta która ukończyła 16 lat, może zawrzeć związek małżeński z mężczyzną w wieku pełnych 18 lat. W odniesieniu do wolności sumienia, pojmowanej jako prawo do posiadania przekonań i poglądów, warto wskazać, iż w myśl art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach⁴⁶, małoletni w wieku od 16 do 18 lat, którzy mają ograniczoną zdolność do czynności prawnych mogą należeć do stowarzyszeń, a osoby poniżej 16 lat za zgodą przedstawicieli ustawowych na zasadach określonych przez prawo o stowarzyszeniach. *Argumentum a contrario* ex art. 7 ust. 1 pkt 3 prawa o stowarzyszeniach, prowadzi do wniosku, iż w oparciu o reżim tej ustawy będzie realizowana konstytucyjna wolność zrzeszania się w ramach zrzeszeń religijnych, których sytuacja prawna nie jest regulowana ustawami o stosunku państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych, działających w obrębie tych kościołów i związków. Innymi słowy, struktury niebędące kościołami i związkami wyznaniowymi o uregulowanej sytuacji prawnej, oraz organizacje religijne niedziałające w ramach takich struktur, mogą korzystać z wolności zrzeszania się w celach religijnych w oparciu o przepisy prawa o stowarzyszeniach. Wskazówek do ustalenia stopnia dojrzałości dziecka można poszukiwać również w przepisach prawnych określających wiek, którego ukończenie warunkuje ponoszenie odpowiedzialności

⁴⁵ Dz.U. Nr 17, poz. 78 z późn. zm.

⁴⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 1393.

ści prawnej przez osoby fizyczne. Jeśli idzie o odpowiedzialność karną (w szerokim ujęciu), za czyny zabronione (przestępstwa, wykroczenia), za które może być zastosowany wobec dziecka środek reakcji karnoprawnej, to dolną granicą ponoszenia skutków prawnych za zachowanie stanowi ukończenie 13 lat i dotyczy odpowiedzialności ponoszonej na podstawie ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁴⁷. Z kolei odpowiedzialność cywilnoprawną za wyrządzoną szkodę ponosi małoletni, który ukończył 13 lat (*argumentum a contrario* ex art. 426 k.c.). Analiza obowiązującego ustawodawstwa skłania do przyjęcia tezy, iż ukończenie przez dziecko 13 lat stanowi czas, od którego należy zawsze wysłuchać dziecka w sprawach jego dotyczących, natomiast przed osiągnięciem tego wieku jedynie w zależności od jego stopnia rozwoju i rodzaju sprawy. Wraz z upływem czasu wzrasta stopień dojrzałości dziecka i w konsekwencji wzmacnia się jego wolność sumienia i wyznania oraz przekonań, o czym powinni pamiętać rodzice w trakcie procesu wychowawczego. Ustalając prawa dziecka nie można przy tym zapominać, że aż do uzyskania pełnoletności rodzice ponoszą odpowiedzialność prawną za wychowanie dziecka. Kompromisowym rozwiązaniem jest przede wszystkim współdziałanie rodziców z dorastającym dzieckiem, poprzez wysłuchanie i współdecydowanie⁴⁸. Niemniej jednak nie zwalniałoby to rodziców z odpowiedzialności za niepełnoletnie dziecko. Można więc przyjąć, iż mamy do czynienia z fikcją prawną, iż z osiągnięciem pełnoletności stopień dojrzałości człowieka jest na tyle wysoki, że potrafi on samodzielnie podejmować decyzje dotyczące jego spraw, co też łączy się z wygaśnięciem władzy rodzicielskiej. Należy więc podzielić stanowisko, iż pełną autonomię w sferze wolności sumienia i religii dziecko uzyskuje wraz z dniem osiągnięcia pełnoletności⁴⁹.

⁴⁷ Tekst jedn. Dz.U. 2014 r., poz. 382.

⁴⁸ Tomasz Sokołowski, *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1987), 144-146.

⁴⁹ Józef Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2005), 66.

WYCHOWANIE DZIECKA ZGODNIE Z PRZEKONANIAMI RODZICÓW
A WŁADZA PUBLICZNA

Wychowywanie w znaczeniu art. 48 Konstytucji RP może być pojmowane jako przekazywanie dziecku określonego światopoglądu, wartości poprzez ukierunkowane działania rodziców⁵⁰. Jeśli idzie o wychowanie religijne w państwie świeckim, należy podkreślić, iż rodzice dysponują szeroką swobodą w kwestii kierunku wychowania potomstwa. Wymaganie od rodziców wychowania dziecka w duchu konkretnego wyznania, czy też określonej ideologii nie może wynikać z norm prawa państwowego. Wszelka indoktrynacja charakterystyczna dla systemów totalitarnych pozostaje w rażącej sprzeczności z podstawowymi zasadami porządku prawnego RP. Zasada ustrojowa z art. 25 ust. 2 Konstytucji wyraźnie stwierdza, iż organy władzy publicznej mają obowiązek zachować bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych⁵¹. Bezstronność nie może być jednak rozumiana jako obojętność aksjologiczna⁵². Proces wychowawczy zawsze opiera się na doborze określonych wartości, które będą przekazywane dziecku. Władze publiczne nie ingerują w dokonywany wybór rodziców, o ile wyznawany przez rodziców światopogląd nie zagraża jego dobru, ani też nie narusza regulacji konstytucyjnych. Wynika to również z zasady ochrony prawnej życia rodzinnego (art. 47 Konstytucji). Wydaje się jednak, że twórcy Konstytucji wyrazili pewną wskazówkę dla rodziców co do pożądanego kierunku wychowania dziecka. Warto zwrócić uwagę na ten oto fragment preambuły: „(...) wdzięczni naszym przodkom (...) za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co

⁵⁰ Sarnecki, „Uwagi do art. 48 Konstytucji,” 1. Por. także rozumienie pojęcia „wychowanie” na poziomie konstytucyjnym i ustawowym (pkt 4.4.1. uzasadnienia wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 czerwca 2008 r., sygn. akt P 18/06, OTK ZU 2008/5A/83).

⁵¹ Szerzej: Wojciech Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP* (Warszawa: Wolters Kluwer SA, 2011), *passim*.

⁵² Piotr Tuleja, „Wolność sumienia i religii,” w: *Prawo konstytucyjne RP*, red. P. Sarnecki (Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2005), 123.

cenne z ponad tysiącletniego dorobku (...)"⁵³. Zacytowany *passus* można odczytać jako wezwanie do wychowania dziecka w duchu tolerancji religijnej, która z pewnymi wyjątkami cechowała stosunki społeczne na ziemiach polskich. Za najlepsze tradycje, o których mowa w arendzie, należy uznać m.in. normatywny wyraz faktycznej tolerancji w dziejach polskiej państwowości. Wystarczy tylko wspomnieć, iż już w okresie panowania Kazimierza Wielkiego możemy dostrzec tolerancję dla kultu religijnego sprawowanego przez innowierców⁵³. Zasada bezstronności oznacza, że organy nie mogą ustalać prawidłowości sprawowania władzy rodzicielskiej w oparciu o przekonania wyznawane przez rodziców, chyba że zagrażają one życiu i zdrowiu dziecka. Trzeba bowiem pamiętać, że prawo rodziców z art. 48 ust. 1 Konstytucji nie ma przymiotu absolutnego⁵⁴. Granice prawa rodziców do wychowania dziecka zgodnie ze swoimi przekonaniem wynikają z całokształtu uregulowań ustawy zasadniczej. Organy zajmujące się ochroną praw dziecka mogą dokonać interwencji, jeżeli spełniona zostanie przesłanka zagrożenia dobra dziecka (art. 109 § 1 k.r.o.). W takiej sytuacji sąd opiekuńczy może zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania, określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, poddać rodziców ograniczeniom, jakim podlega opiekun. Trzeba przy tym podkreślić, że ingerencja władzy publicznej państwa demokratycznego w proces wychowania światopoglądowego powinna stanowić *ultima ratio*. Unormowania zawierające przyczyny pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich muszą spełniać wymagania określone w art. 31 ust. 3 Konstytucji⁵⁵. Za niedopuszczalne należałoby zatem uznać dążenie do ustawowego ograniczenia prawa rodziców do wychowywania dzieci, wyłącznie z powodu

⁵³ Zdzisław Zarzycki, „Wolność religijna w pierwszych polskich konstytucjach do połowy XIX w.,” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 13 (2010): 26.

⁵⁴ Bogusław Banaszak, Mariusz Jabłoński, „Uwaga II do art. 48,” w: *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 r.*, red. Jan Boć (Wrocław: Wydawnictwo Kolonia Limited, 1998), 95.

⁵⁵ Andrzej Mączyński, „Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego,” w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, tom I, red. Piotr Kardas, Włodzimierz Wróbel, i Tomasz Sroka (Warszawa: Wolters Kluwer SA, 2012), 766.

wyznawanych przekonań lub członkostwo w danej grupie religijnej⁵⁶. Byłoby to sprzeczne z art. 48 ust. 1 oraz art. 32 ust. 2 Konstytucji. Zakres ingerencji w stosunki między rodzicami a dziećmi powinien być zdeterminowany ogólnym stanem życia rodzinnego⁵⁷. Wysoce problematyczną kwestią jest ustalenie dopuszczalności interwencji władzy publicznej w przypadku czynności rytualnych. Jako przykład warto odnieść się do kwestii chrztu udzielanego niemowlętom. Należy uznać, iż jest to czyn zgodny z art. 48 ust. 1 Konstytucji, jeżeli nie zagraża życiu i zdrowiu dziecka⁵⁸. Zasadniczo ceremonia chrztu odbywa się w świątyni przez polanie dziecka wodą. Trzeba jednak pamiętać, że są wyznania, takie jak np. Kościół Rzymskokatolicki⁵⁹, które dopuszczają chrzest przez zanurzenie. P. Kroczek wskazuje, że chrzest dokonany tym sposobem w rzece przy niesprzyjających warunkach atmosferycznych byłby wystarczającą okolicznością do interwencji organów⁶⁰. Sąd opiekuńczy dysponuje wówczas środkami z art. 109 § 2 pkt 1-5 k.r.o.

WYCHOWANIE RELIGIJNE W RAMACH SYSTEMU OŚWIATY

Wybór nauczania religijnego i moralnego dziecka może polegać na wyborze szkoły realizującej określony program wychowawczy, np. edukacji chrześcijańskiej w ramach Międzynarodowego Stowarzyszenia Szkół Chrześcijańskich⁶¹. W praktyce polskiej najczęściej rodzice

⁵⁶ Rafał Paprzycki, „Sekty w demokratycznym państwie prawnym,” *Palestra* 7-8 (2002): 76-77.

⁵⁷ Tomasz Sokołowski, „Wolność myśli, sumienia i wyznania dziecka,” w: *Konwencja o Prawach Dziecka - analiza i wykładnia*, red. Tadeusz Smyczyński (Poznań: Przedsiębiorstwo wydawnicze „Ars boni et aequi”, 1999), 265.

⁵⁸ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 20 czerwca 2013 r. IACa 353/13 wraz z głosem M. Ozoga, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 9 (2015): 1319-1327, a także głosę Heleny Pietrzak do tegoż wyroku, *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 7 (2015): 249-254.

⁵⁹ Kanon 854 Kodeksu Prawa Kanonicznego.

⁶⁰ Piotr Kroczek, „Sytuacja prawna dzieci w kontekście chrztu świętego i wychowania religijnego,” *Studia Oecumenica* 13 (2013): 164.

⁶¹ Więcej: Elżbieta Bednarz, „Realizacja wolności wychowania religijnego w szkołach niepublicznych na przykładzie polskich placówek Association of Christian schools internationals,” w: *Obecność religii w publicznym systemie oświaty*, red. Tadeusz J. Zieliński (Warszawa: Wydawnictwo Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, 2012), 139 i n.

posyłają dziecko na naukę religii rzymskokatolickiej w szkole publicznej. Z art. 53 ust. 3 Konstytucji RP jednoznacznie wynika uprawnienie rodziców do wykorzystania działalności określonych instytucji wychowawczych w procesie wychowania religijno-moralnego dziecka⁶². Należy stwierdzić, iż nie wszystkie współczesne konstytucje wprost określają prawo do nauczania religii w szkole. Z kolei te, które zawierają regulację tej materii, różnią się między sobą umiejscowieniem przepisu. Dość często regulacja nauczania religii w szkole zawarta jest w części dotyczącej prawa do nauczania, a nie wolności sumienia i religii. Tak jest przykładowo w Konstytucjach: Irlandii, Cypru, Grecji, Niemiec oraz Belgii⁶³. Na mocy art. 53 ust. 4 Konstytucji RP kościoły i inne związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej otrzymały możliwość nauczania religii w szkole, z zastrzeżeniem, iż nie może stanowić to naruszenia wolności sumienia i religii innych osób. Należy również pamiętać, że ustawa zasadnicza nie nakłada obowiązku nauczania religii w szkole, ale stwarza taką możliwość, o czym świadczy użyty przez prawodawcę wyraz „może”. Odmiennie rozwiązanie zawarte jest w Konkordacie między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską⁶⁴, w którym postanowiono, że organy administracji państwowej i samorządowej organizują „zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych”. Nad realizacją tego prawa czuwać mają najwyższe władze państwowe, na co wskazuje zwrot „Państwo gwarantuje”. Warto też mieć na uwadze art. 32 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP, w którym zapewniono obowiązkową naukę religii „młodzieży wyznania muzułmańskiego w zakładach naukowych, których program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanych w całości lub części przez Państwo lub ciała samorządowe”⁶⁵.

⁶² Paweł Sarnecki, „Uwagi do art. 53 Konstytucji,” 7-8.

⁶³ Zob. Hanna Suchocka, „Prawo do nauczania religii w szkole na tle standardów europejskich,” *Ethos* 1-2 (1999): 346-347.

⁶⁴ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

⁶⁵ Dz.U. Nr 30, poz. 240 z późn. zm. Zdaniem Pawła Boreckiego przepis ten budzi wątpliwości co do jego zgodności z Konstytucją RP z 2 kwietnia 1997 r. „Przedwojenne

Nie jest celowe, ani możliwe omawianie w tej pracy problematyki organizowania lekcji religii w polskim systemie oświaty. Z punktu widzenia statusu rodziców i dziecka, warto natomiast ustalić kto decyduje o uczestnictwie w zajęciach z religii. Artykuł 12 ust. 1 ustawy o systemie oświaty⁶⁶ stanowi, że publiczne przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii na życzenie rodziców, publiczne szkoły ponadgimnazjalne na życzenie rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie. Literalna interpretacja przepisu prowadzi do paradoksalnej sytuacji. M. Bielecki podaje przykład: szesnastoletni uczeń pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej może już samodzielnie decydować w tej sprawie, a jego rówieśnikowi, który nie otrzymał promocji z powodu zaległości dydaktycznych, takie prawo nie przysługuje⁶⁷. Autor ten proponuje przyjęcie określonego wieku w tego typu przypadkach, np. ukończenie 16. roku życia⁶⁸. Z kolei P.A. Leszczyński stwierdza, iż „osoby mające ukończone 15 lat powinny samodzielnie decydować o wyborze religii bądź etyki, bez ingerowania w tę materię ze strony rodziców względnie opiekunów prawnych”⁶⁹. Wydaje się, iż w razie zwiększenia autonomii decyzyjnej dziecka w tej kwestii, lepiej byłoby przyjąć, iż uczeń pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej będzie posiadać to uprawnienie. Podobne stanowisko przedstawia M. Pietrzak, który stwierdza, że art. 12 Konkordatu „to uprawnienie odebrał niepełnoletnim uczniom katolickim, przyznając uprawnienie do decydowania o pobieraniu nauki religii w szkole wyłącznie rodzicom. Nastąpiło w ten sposób zróżnicowanie uprawnień dzieci szkół ponadpodstawowych na podstawie kryterium wyznaniowego. Zgodność art. 12 konkordatu z art. 48 ust. 1 Konstytucji i przepisa-

ustawodawstwo wyznaniowe we współczesnym polskim systemie prawnym,” w: *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*, red. Piotr Stanisław, Aneta M. Abramowicz, Michał Czelný, Marta Odrón i Michał Zawiślak (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015), 28.

⁶⁶ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 2156.

⁶⁷ Marek Bielecki, „Wolność religijna dziecka,” 752-753.

⁶⁸ Tamże, 753.

⁶⁹ P.A. Leszczyński, „Czy nauczanie religii w publicznych placówkach oświatowych jest funkcją religijną czy oświatową? Przyczynek do dyskusji,” w: *Obecność religii w publicznym systemie oświaty*, 126.

mi konwencji dotyczącymi praw dzieci budzi wątpliwości”⁷⁰. Pogląd ten budzi zastrzeżenia, gdyż z treści art. 12 Konkordatu nie wynika kto jest podmiotem uprawnionym do decydowania w kwestii uczestnictwa w zajęciach z religii. Przepis ten gwarantuje rodzicom „prawo do religijnego wychowania dzieci”, nakładając na organy administracji państwowej i samorządowej obowiązek organizacji zajęć zgodnie z „wolą zainteresowanych”. Deklaracja rządu RP, wyjaśniająca art. 12 Konkordatu stwierdza, iż to prawo polskie rozstrzyga sposób wyrażania woli przez zainteresowane osoby⁷¹.

ZAKOŃCZENIE

Prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami uregulowane zostało w podstawowym kształcie w art. 48 ust. 1 Konstytucji RP. Z prawem tym skorelowany został obowiązek uwzględnienia wolności sumienia i wyznania dziecka oraz jego przekonań. Obecny model relacji konstytucyjnych w kwestii wychowania dziecka stanowi wyraz współczesnych tendencji w naukach o wychowaniu, a także przemian w polskim życiu społecznym. Na kształt normatywny stosunków między rodzicami a dziećmi wpływa także Konwencja o prawach dziecka, będąca częścią systemu prawa obowiązującego w Polsce. Akt ten częściowo wzmocnił pozycję prawną rodziców. Konstytucja, jako akt o wysokim stopniu ogólności nie zawiera szczegółowych uregulowań z zakresu materii procesu wychowawczego dzieci. W ustawodawstwie zwykłym również nie przewidziano regulacji z zakresu w obszarze problematyki wychowania dzieci przez rodziców. Na przestrzeni ostatnich 25 lat można jednak dostrzec wyraźną tendencję do wzmocnienia pozycji prawnej dziecka, któremu w różnych aktach prawnych zagwarantowano możliwość samostanowienia lub współdecydowania w różnych kategoriach spraw dotyczących jego osoby. Zasługuje to na pozytywną ocenę, gdyż jest to kierunek pożądanym przez wymienioną Konwencję. Należy jednak pamiętać, iż nie można przekro-

⁷⁰ Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, 260-261.

⁷¹ M.P. z 1998 r. Nr 4, poz. 51.

czyć granicy, którą stanowi zapewnienie rodzicom możliwości realizacji ich prawa do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami. Prawodawca musi dokonać wyważenia prawa rodziców z prawami dziecka. Obecny stan prawny zasadniczo prawidłowo kształtuje pozycję prawną rodziców i dzieci. Granicą regulacji jest zapewnienie rodzicom możliwości realizacji ich prawa do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami. Ustawodawca regulując stosunki między rodzicami a dziećmi powinien wykazywać powściągliwość, a organy stosujące prawo muszą działać zgodnie z konstytucyjnymi zasadami ustrojowymi RP.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejewski, Marek. „Prawo jako czynnik oddziaływania wychowawczego.” W: *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty*, t. 4, Maria Dudzikowa, Maria Czerepaniak-Walczak, 289-308. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2008.
- Babiuch, Helena. „Konstytucyjne prawa rodziców w zakresie wychowania dziecka.” W: *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, pod redakcją Mariusza Jabłońskiego, 177-198. Wrocław: E-wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Bibliotek Cyfrowa, 2014.
- Banaszak, Bogusław. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Uwaga nr 5 do art. 72*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK, 2012.
- Banaszak, Bogusław i Mariusz Jabłoński, w: *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 r.*, pod redakcją Jana Bocia, 95-96. Wrocław: Wydawnictwo Kolonia Limited, 1998.
- Bednarz, Elżbieta. „Realizacja wolności wychowania religijnego w szkołach niepublicznych na przykładzie polskich placówek Association of Christian schools internationals.” W: *Obecność religii w publicznym systemie oświaty*, pod redakcją Tadeusza J. Zielińskiego, 139-156. Warszawa: Wydawnictwo Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, 2012.
- Bielecki, Marek. „Wolność religijna dziecka w kontekście działalności grup destrukcyjnych.” W: *Ius et Fides. Księga Jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin Profesora Jana Świtki*, red. Tadeusz Guz, i Małgorzata Kuć, 751-766. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2006.

- Borecki, Paweł. „Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe we współczesnym polskim systemie prawnym”. W: *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*, red. Piotr Stanisław, Aneta M. Abramowicz, Michał Czeliński, Marta Ordon i Michał Zawisła, 21-39, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015.
- Borkowska, Karolina. „Prawo dziecka do wypowiedzi w prawie międzynarodowym i krajowym.” *Rodzina i Prawo* 19 (2011): 67-76.
- Brzozowski, Wojciech. *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*. Warszawa: Wolters Kluwer SA, 2011.
- Bułański, Stanisław i Marcin Dąbrowski. „Ochrona dziecka.” W: *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, pod redakcją Marka Chmaja, 224-229. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze 2006.
- Complak, Krystian. „Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji.” *Przegląd Sejmowy* 5 (1998): 41-52.
- Florezak-Wątor, Monika. *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2014.
- Granat, Mirosław. „Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna.” *Państwo i Prawo* 8 (2014): 3-22.
- Gudowski, Jacek. „Uwaga 1 do art. 573.” W: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 3*, pod redakcją Tadeusza Erecińskiego, 189-190. Warszawa: LexisNexis, 2009.
- Ignatowicz, Jerzy i Mirosław Nazar. *Prawo rodzinne*. Warszawa: LexisNexis, 2010.
- Krajczyński, Jan. „Wychowanie dziecka w prawie kanonicznym, polskim i wspólnotowym.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 8 (2005): 163-189.
- Kroczyński, Piotr. „Sytuacja prawna dzieci w kontekście chrztu świętego i wychowania religijnego.” *Studia Oecumenica* 13 (2013): 161-174.
- Krukowski, Józef. *Polskie prawo wyznaniowe*. Warszawa: LexisNexis, 2005.
- Kupisiewicz, Czesław i Małgorzata Kupisiewicz. „Wychowanie.” W: *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Leszczyński, Paweł A. „Czy nauczanie religii w publicznych placówkach oświatowych jest funkcją religijną czy oświatową? Przyczynek do dyskusji.” W: *Obecność religii w publicznym systemie oświaty*, pod redakcją Tadeusza J. Zielińskiego, 121-126. Warszawa: Wydawnictwo Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, 2012.
- Łopata, Adam. „Zastrzeżenia do Konwencji o prawach dziecka.” *Państwo i Prawo* 9 (1992): 58-63.
- Mączyński, Andrzej. „Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego.” W: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja*

- Zolla, tom I, redakcja Piotr Kardas, Włodzimierz Wróbel, i Tomasz Sroka, 757-778. Warszawa: Wolters Kluwer SA, 2012.
- Ożóg, Michał. „Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 20 czerwca 2013 r. Sygn. akt I ACa 353/13.” *Orzecznictwo Sądów Polskich* 9 (2015): 1322-1327.
- Paprzycki, Rafał. „Sekty w demokratycznym państwie prawnym.” *Palestra* 7-8 (2002): 71-81.
- Pietrzak, Helena. „Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 20 czerwca 2013 r. Sygn. akt I ACa 353/13.” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 7 (2015): 249-254.
- Pietrzak, Michał. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: LexisNexis, 2010.
- Sarnecki, Paweł. „Uwagi do art. 48 Konstytucji.” W: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, redaktor naukowy Leszek Garlicki, 1-6. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2003.
- Sarnecki, Paweł. „Uwagi do art. 53 Konstytucji.” W: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, redaktor naukowy Leszek Garlicki, 1-10. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2003.
- Sokołowski, Tomasz. *Władza rodzicielska nad dorastającym dzieckiem*. Poznań 1987.
- Sokołowski, Tomasz. „Wolność myśli, sumienia i wyznania dziecka.” W: *Konwencja o Prawach Dziecka - analiza i wykładnia*, redakcja Tadeusz Smoczyński, 257-272. Poznań: Przedsiębiorstwo wydawnicze „Ars boni et aequi”, 1999.
- Staśkiewicz, Wiesław. *Konstytucje państw Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2011.
- Suchocka, Hanna. „Prawo do nauczania religii w szkole na tle standardów europejskich.” *Ethos* 1-2 (1999): 342-355.
- Tuleja, Piotr. „Wolność sumienia i religii.” W: *Prawo konstytucyjne RP*, redakcja Paweł Sarnecki, 122-129. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2005.
- Śladkowski, Mariusz. „Uwzględnianie woli dziecka przy wykonywaniu władzy rodzicielskiej.” *Jurysta* 6 (2000): 9-12.
- Winczorek, Piotr. *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* Warszawa: Wydawnictwo LIBER, 2008.
- Zarzycki, Zdzisław. „Wolność religijna w pierwszych polskich konstytucjach do połowy XIX w.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 13 (2010): 25-44.

THE RIGHT OF PARENTS TO REAR THEIR CHILDREN
IN ACCORDANCE WITH THEIR OWN CONVICTIONS IN LIGHT
OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND
OF 2ND APRIL 1997

Summary

The objective of this article is to present the constitutional right of parents to bring up their children in line with their personal convictions, with reference to the child's right to freedom of conscience and religion. At the beginning of the argument, the author describes the legal status of both parents and children throughout the process of upbringing, with special regard to the Polish Constitution and Poland's Declarations and Reservations to the U.N. Convention on the Rights of the Child. He points out that the parental rights are correlated with the obligation to respect the autonomy of the child. The Constitution of the Republic of Poland and the U.N. Convention on the Rights of the Child constitute the framework for evaluation of selected Polish laws regulating matters related to the question of upbringing. The author presents also general rules governing the public authorities' engagement in the relationships between children and their parents. A separate section of the discussion is devoted to the issue of religious upbringing of the child, within the system of education. As the argument continues, the author draws basic conclusions regarding legal ties between parents and their children according to the Polish law. He appreciates the trend, observable in the Polish legislation, towards strengthening the child's position by providing them with the right to self-determination and opportunity to co-decide in the matters concerning their situation. However, the author suggests that the child's autonomy should not be unlimited, and needs to be restricted by the right of parents to raise their child in agreement with their personal convictions.

Tłumaczenie: Małgorzata Dębowska

Key words: parents; child; parental right to bring up their child in line with their personal beliefs; freedom of thought, conscience and religion; Constitution of the Republic of Poland of April 2nd 1997; U.N. Convention on the Rights of the Child

Słowa Kluczowe: rodzice, dziecko, prawo rodziców do wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniemami, wolność sumienia i wyznania oraz przekonań dziecka, Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997, Konwencja o Prawach Dziecka